

МІФАЛАГІЧНЫЯ БАЛАДЫ ГОМЕЛЬШЧЫНЫ: СЮЖЭТ «МАЦІ АТРУЧВАЕ СЫНА І НЯВЕСТКУ»

На тэрыторыі Гомельшчыны бытуе вялікая колькасць варыянтаў балады з сюжэтам «маці атручвае сына і нявестку». Канфлікт у баладах раскрываецца пры дапамозе эпізодаў, якія размешчаны паслядоўна і ўтвараюць ланцуг. Менавіта ў эпізодах выяўляецца сутнасць злачынства, а таксама незвычайная і супярэчлівая псіхалогія паводзін блізкіх людзей. У баладзе маці не жадае прыняць нявестку, якую прыводзіць сын, і падае ёй атруту, а сыну – віно. Гэта з'явілася штуршком, першапрычынай для злачынства, бо сын вылівае віно і разам з жонкай выпівае атруту. Маладыя паміраюць, і на іх магілах вырастаюць дрэвы.

Найбольш пашыраны на тэрыторыі Гомельшчыны вобразы явара і бярозы, якія сімвалізуюць сямейную пару – мужа і жонку. У міфапаэтычнай мадэлі свету бяроза выступае як дрэва-ахоўнік і медыятар паміж светам жывых і светам памерлых. Менавіта на магілцы нялюбай нявесткі вырастае бярозка, якая яшчэ раз нагадвае аб зробленым злачынстве:

*Схараніла сына ў зялёным садзе,
Нялюбу нявестачку – у канцы на гародзе.
Як на сыну вырас зялёненькі явар,
На нялюбай нявестачкі – белая бяроза [2, 209].*

У адным з варыянтаў, запісаным у в. Любавічы Жыткавіцкага раёна, гаворыцца аб тым, што свякруха сама садзіць бярозку на магіле нялюбай нявесткі:

*Палажыла сынка, эй, да й у цэркаўцы,
Маладу нявехну, ой, да й пад цэркваю.
Пасадзіла ж дрэва, ох, да зялёнага,
А ў нявехненькі, ой, чырвоны беразок [1, 210].*

У прыведзеным варыянце балады з сюжэтам «маці атручвае сына і нявестку» адметнай з'яўляецца наступная дэталі: свякруха пасадзіла на магіле нявесткі чырвоную бярозу, а белая бярозка, зыходзячы з развіцця сюжэта, вырасла сама. Сімваліка колераў «чырвоны» – «белы» сведчыць аб тым, што ў народных баладах невыпадкова аддаецца перавага таму ці іншаму колеру. Белы колер – прыродны знак святла, выдатнае ўвасабленне праўды і дабрата, чысціні і нявіннасці, боскасці і ахвярнасці, аднак ён жа перадае такія паняцці, як холад і смерць.

Швейцарскі вучоны Макс Люшэр, які вылучае псіхалогію колеру ў асобную навуку, ацэньвае семантыку белага колеру як «дазвол, вызваленне, белы – гэта чысты ліст, новы пачатак і вырашэнне праблем» [4, 67]. Паводле сюжэта вышэйпрыведзенай балады, свякруха пазбавілася ад нялюбай нявесткі, але цана гэтага вызвалення для яе не мела істотнага значэння. Белы колер сімвалізуе несправядлівасць з боку свякрухі ў адносінах да нявесткі. Атрымліваецца, што пакарана яна была за сваё каханне да мужа. Белая

бязроза, якая вырасла на магіле, сведчыць аб тым, што нявестка даравала свякрусе, але тая сама сябе пакарала, бо засталася без люблага сына.

У адным з варыянтаў дадзенага баладнага сюжэта апавядаецца аб тым, што свякруха сама пасадзіла на магіле нявесткі «чырвоны беразок». Сімволіка чырвонага колеру як вельмі актыўнага, звязана з прыродным знакам жыцця, сонцам, агнём, але пры гэтым заключае ў сабе сігнал небяспекі, з'яўляецца знакам крыві. Калі разглядаць семантыку гэтага колеру ў эмацыянальным плане, то ён асацыіруецца з моцнымі пачуццямі, парывамі і запаламі, каханнем і радасцю, але ў той жа час сімвалізуе агрэсію і гнеў. У баладным сюжэце герояў ахопліваюць розныя пачуцці: шчасце і няшчасце, гнеў, боль, любоў. І гэта зразумела, бо маці не можа змірыцца са сваёй стратай. Пасадзіўшы «чырвоны беразок», яна яшчэ раз паказала, што нават пасля смерці яна не змірылася з выбарам сына, бо ўзяў ён шлюб без дазволу маці, і з яго жаданнем пайсці са свету жывых разам з любай жонкай.

З душой хлопца адбываецца метамарфоза, і на магіле, да якой ходзіць яго маці, вырастае дрэва – явар. Гэта папулярнае дрэва ў беларускай вусна-паэтычнай творчасці. Для тэкстаў народных балад, запісаных на тэрыторыі Гомельшчыны, характэрна некалькі сюжэтаў, развіццё якіх звязана з вобразам явара. Паводле сюжэта балады «Ой, у полі, полі бяроза стаяла» моладзец ператвараецца ў дрэва па сваёй волі, але пад ціскам абставін:

*Ужэ ж начала маці дзяцей частаваці;
Налівае сыну віна да і мёду.
Налівае сыну віна да і мёду,
А нялюбай нявестачкі – атравы да й ёду.
Ох, пастой ты ж, жана, да й не пі ты адна,
Вып'ем мы з табою да й на палавіне.
Вып'ем мы з табою да й на палавіне,
Да й памром з табою на адной гадзіне.
<...>*

*Як на сыну вырас зялёненькі явар,
На нялюбай нявестачкі – белая бяроза [1, 209].*

Явар і бяроза выраслі на магілках сына і нявесткі, атручаных маці. Дрэвы нібы схіляюцца адзін да аднаго, злучаюцца галінкамі, зліпаюцца лісточкамі, паказваючы ўсім, што душы загінуўшых жывуць у іх і што каханне іх несмяротнае.

Балады з сюжэтам «маці атручвае сына і нявестку» сустракаюцца і ў іншых народаў, у прыватнасці ў балгар. У кожнай фальклорнай традыцыі сюжэт распрацоўваецца ў адпаведнасці з асаблівасцямі нацыянальнага светапогляду, быту, звычаяў і абрадаў. У беларускім варыянце, які быў запісаны на тэрыторыі Гомельшчыны, «даволі ясна праглядаецца рэалістычны фон, навеяны сямейнай абраднасцю. Вядома, што беларускі вясельны абрад захаваў некаторыя не зусім зразумелыя штрыхі, якія пераклікаюцца з нашай баладай, напрыклад, калі маладыя вяртаюцца ад шлюбам, іх сустракаюць віном, але яны не п'юць, а выліваюць на зямлю» [3, 330]:

*Налівае сыну чырвонага віна,
Нялюбай нявестцы – зялёнае травы.
Салодкае віно мы пад каня вільем,
Зялёную траву мы папалам вып'ем.
– Ой, вып'ем, мой мілы, мы па палавіне,
Штоб нас пахавалі ў адной магіле [1, 470].*

У баладным тэксце бачна яўнае проціпастаўленне мужчынскага і жаночага. Гэта адна з так званых бінарных (парных) апазіцый, з дапамогай якіх у архаічнай свядомасці дасягалася ўпарадкаванне жыццёвага свету: шчасце – няшчасце, жыццё – смерць, верх – ніз, неба – зямля, ноч – дзень, сонца – месяц. У дачыненні да сюжэтных ліній асобных балад можна адзначыць, што «мужчынскае» і «жаночае» спачатку выглядаюць абсалютнымі супрацьлегласцямі, а потым адбываецца метамарфознае ператварэнне – мужчынскае і жаночае ўвасабляецца ў адным героі. Праяўляецца гэта ў вобразе сваякрохі, якая ў адзін момант бярэ на сябе права вырашаць далейшы лёс чалавека, напрыклад:

*Эй, едзе мой сыноч, ох, да й з нявехнаю,
Ой, выйшла ж маці, ох, сынка вітаці.
Вітае ж сынка, ох, салодкім мядком,
Маладу нявехну, ой, усей атруткаю [2, 209].*

Сюжэты, заснаваныя на матывах ператварэння чалавека ў іншыя істоты ці прадметы нежывой прыроды, вядомы ў фальклоры ўсіх славянскіх народаў [5, 80]. Даследчык М. І. Краўцоў падкрэсліваў міжнародны характар гэтага сюжэта «маці атручвае сына і нявестку», а І. Горак і П. Лінтур сыходзяцца на тым, што гэты сюжэт адносіцца да найбольш старажытных, і «канфлікты, выяўленыя ў ім, – гэта канфлікты радавога калектыву, узначаленага маткай. Гэты твор нясе ў сабе адбітак разбурэння родава-матрыярхальнай ідэалогіі, паколькі дзеянні маці, аўтарытэт і сіла якой яшчэ вельмі моцныя, успрымаюцца крытычна, і ажыццяўленне матчынай волі ў дадзеным выпадку стварае трагічную калізію» [5, 85 – 86].

Знаёмства з баладнай спадчынай Гомельшчыны дазваляе канстатаваць факт шырокага бытавання сюжэта пра атручванне сына і нявесткі на тэрыторыі Гомельшчыны.

ЛІТАРАТУРА

1. Балады. У 2 кнігах. Кн. 2. / рэд К. П. Кабашнікаў, В. І. Ялатаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978.
2. Беларускі фальклор у сучасных запісах. Традыцыйныя жанры. Гомельская вобласць / Уклад. В. А. Захарава [і інш.]; уклад. муз. часткі У. І. Раговіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1989.
3. Беларусы. Т. 7. Вусная паэтычная творчасць / Г. А. Барташэвіч, Т. В. Валодзіна, А. І. Гурскі і інш.; рэдкалег. : В. М. Бялявіна і інш.: Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск: Бел. навука, 2004.

4. *Люшер, М.* Цветовой тест / М. Люшер; пер. А. Никонов. – М.: «АСТ, Сова», 2005.
5. *Салавей, Л. М.* Беларуская народная балада / Л. М. Салавей. – Мінск: Навука і тэхніка, 1987.